

Prof.Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

TL1044 Kuzey-Doğu Türk Toplulukları Edebiyatı Tarihi

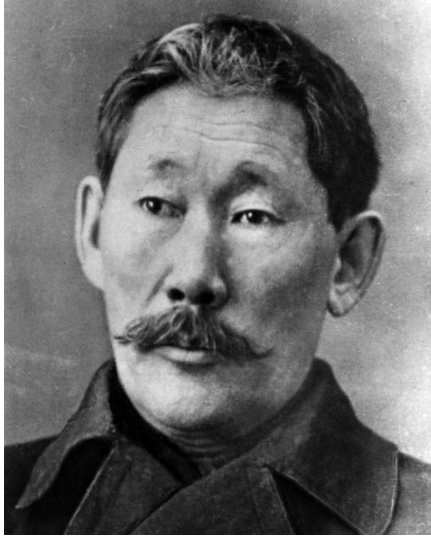
11. Ders “Saha (Yakut) Yazılı Edebiyatının Oluşumu ve Gelişimi”, Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, 2020.

SAHA (YAKUT)YAZILI EDEBİYATININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

Saha Yakut yazılı edebiyatı (*Saxa literaturata*) *kepseen* “öykü”, *sehen* “uzun öykü”, *roman* “roman”, *oçerk* “deneme”, *xohoon* “şiiir”, *poema* “poem” gibi edebi türleri (*janr*) içinde barındırır.

Otto Böhtlingk’in “Über die Sprache der Jakuten” (1848-1851) yer alan A. Y. Uvarovski’nin otobiyografik türdeki *Axtular* "Anılar" isimli eseri Saha Türkçesinde kaleme alınmış ilk edebi eser olarak kabul edilmektedir. E. Kulakovskiy (1877-1926)’in 1900 yılında kaleme aldığı *Bayanay Alğıha* “Bayanay’ın Duası” ise ilk yazılı şiiirdir.

A. Ye. Kulakovskiy (1877-1926), A. İ. Sofranov (1886-1935), N. D. Neustroyev (1894-1926)Saha yazılı edebiyatının kurucuları ve klasikleri olarak kabul edilmektedir.

Aleksey Yeliseyevich Kulakovskiy (Öksöküleex Ölöksöy) (1877-1926) 1877 yılında bugünkü adıyla Tatta rayonunda doğmuştur. 1897 yılında öğretmen okulunu bitirmiş, bütün Yakutistan’ı gezerek Saha dili, folkloru, etnografyası ile ilgili malzeme derlemiştir. 1925 yılında *Saxa keskile* “Sahaların Geleceği” adlı derneğe üye olmuştur. 1909 yılında kaleme aldığı “Lena’nın hediyeleri” adlı uzun şiiirinde Yakutistan coğrafyasını anlatmıştır. *Saxa caxtallar metiriettere* “Saha Kadınlarının Portreleri” (1904) , Kulakovskiy’in *Oyun tüüle* “Şamanın Rüyası” (1910) şiiirleri ile 1912 yılında bir toplantıda okuduğu *Yakutskay İntelligentsii* “Saha Aydınlarına” adlı tebliği

çok beğenilmiş, fakat tebliği yasaklandığı için ancak 1992 yılında basılabilmıştır. Kulakovski, 1925 yılında Bakü’de yapılan I. Türkoloji Kurultayı’na delege olarak katılmış, dönüşte uğradığı Moskova’da bilinmeyen bir sebepten hastalanarak 1926’da ölmüştür.

Anempodist İvanoviç Sofronov (Alampa) (1886-1935)

sadece edebiyatçı değil, aynı zamanda eleştirmen, gazeteci ve fikir adamıdır. Özellikle toplumsal içerikte kaleme aldığı oyunları, şiir ve öyküleri ile tanınmaktadır. Aslında zengin bir köylünün çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesinin yaşadığı bazı talihsizlikler sonucu oldukça zor bir çocukluk geçirmiş, öğrenim hayatını sürdürememiş, ancak tüm yaşadığı güçlükler ve vatanına duyduğu sevgi onu vatanının kaderi konusunda daha çok düşünmeye ve çalışmaya itmiştir. Böylece 1912-1913 yıllarında *Golos Yakuta* "Yakut'un Sesi" gazetesinde yazdığı şiirleriyle yayın hayatına başlamış, bir taraftan Çarlık karşıtı bir tavırla yayın hayatını sürdürürken toplumsal ve politik hareketlere liderlik etmiştir. 1917-1927 yılları arasında önemli toplumsal politik, kültür ve eğitim çalışmaları içinde yer alır.1921 yılında kültür ve eğitim topluluğu olan Mançaarı'nın başkan yardımcısı olarak seçilir. Daha sonra Sofronov "Saxa omuk" adını alarak faaliyetini sürdüren bu topluluğun başkanı olur. Bu, merkezi Yakutsk'ta olmakla birlikte pek çok bölgede kolları olan geniş kapsamlı bir kurum idi. Sanatsal faaliyetlerin yürütüldüğü kendi ulusal kulüpleri, okur-yazarlığın yaygınlaştırılması için kurulmuş okullar ağı ve çok çeşitli faaliyetleri yürüten komisyonları vardı. Topluluğun amacı "Saha halkının ulusal bilincini, kültürel düzeyini yükseltmek ve Yakut Otonom Sovyet Cumhuriyeti'ndeki bütün kültürel gücünü birleştirmek" olarak belirtilmiştir. Sofronov, 1922'de ilk popüler Sahaca şarkı kitabı *Iria-xohoon'u* basar. Alampa ilk edebiyat ve sanat dergisi Çolbon'un kurucusu ve redaktörü olur. Saha yazısını oluşturma komisyonunun üyesi de olmuş, terminoloji komisyonunun çalışmalarına etkin olarak katılmıştır. Yakut Ulusal Tiyatrosu ve Devlet Sineması'nın yöneticisi olarak atanmıştır

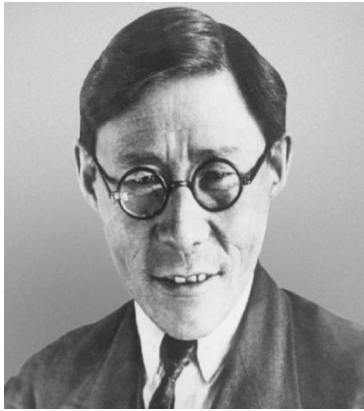
Sofronov, 1927 yılında "konfederalist harekete katılmak ve burjuvazi ulusçuluğu yapmak" suçlamaları ile Rusya'nın Avrupa kısmında kalan Arhangelsk bölgesine sürülmüştür. Sofronov'un 1934 yılında ağırlaşan tüberküloz hastalığıyla son bulan sürgün hayatında kaleme aldığı "Ağabar Suruk (Babama Mektup)" adlı eseri, şairin çok sevdiği vatanına duyduğu özlemi, haksızca sürgün edilmesine karşı duyduğu isyanı ve sevdiklerinden ayrılmanın verdiği hüznü en canlı biçimde yansıtan eserlerinden biridir.

Sürgünden ancak 1934'te Yakutistan'a dönebilen yazar, hastalanarak 1935'te vefat etmiştir. Sofronov'un önemli eserleri arasında buz ve karlarla kaplı Yakutistan'ı yer aşında yatan bir cesete benzettiği ve baharın gelmesiyle buzlar eridiğinde Yakutistan'ın dirileceğini anlattığı Çarlık karşıtı kaleme alınmış *İye doydu* "Anavatan" şiiri, Sahaların günlük hayatta karşılaştıkları zorlukları anlattığı *Cadañi Cakıp* "Zavallı Yakov" piyesi (1919), başlık parasından hareketle eski gelenekleri eleştirdiği *Taptal* "Sevgi" oyunu sayılabilir.

Nikolay Denisoviç Neustroyev (1895-1929) ilk eserlerini Rusça olarak kaleme almıştır. Sahaların ilk komedi yazarıdır ve tiyatro sanatının kurucularından kabul edilir. Onun uzak ormanlarda yaşayan avcı ve hayvan yetiştiricilerin öykülerini anlattığı *Dikaya jizn* "Vahşi Hayat" öyküsü, *Timir con oğoloro* "Demir Milletin Çocukları" piyesi, *Kuhağan tun* "Kötü Ruh", *Tieteybit* "Aceleci" gibi eserleri bugüne kadar gelmiştir. *Kukaaki kuluba* "Başkan Kukaaki" adlı eseri Sahaca komedi tarzında yazılmış ilk eser olma özelliği taşır. Eserleri

1930'dan itibaren yasaklanmış ancak 1956'dan sonra kısmen yayınlanabilmiştir. Yazarın öykülerinin en önemli özelliği şiirsel üslubu ve karakterlerin ayrıntılı ruhsal tahlilleridir. Neustroyev'in *Ürüñ küölge* "Beyaz Gölde" adlı eserinde köylülerin saf ve dürüst yaşamı ile şehir yaşamı karşılaştırılır ve şehirdeki hayat tarzı eleştirilir. Balıksıt "Balıkçı" (1926) adlı eserinde bir göl kıyısında yalnız yaşayan ihtiyar adamın yaşantısı ve karakteri anlatılır. 1926'da kaleme aldığı ve 1929'da yayımlanan *Iydaña* "Ay ışığı" adlı eserinde Ilcaana adlı kadının bilinçlenerek toplumsal hayata katılması, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması yolunda verdiği mücadele anlatılmaktadır.

Saha Sovyet Hükümeti'nin ilk devlet başkanı da olan **Platon Alekseyeviç Oyunskiy (1893-1939)**, aynı zamanda Saha Sovyet Edebiyatı'nın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Oyunskiy, 1937'de milliyetçilikle suçlanmış, 1939'da da hapisanede ölmüştür. Yazar, *Köñül ırıata* "Hürriyet Türküsü" adlı şiirinde ve *Kıhıl oyuun* "Kızıl Şaman" adlı manzum tiyatro eserinde folklorik malzemeyi çok iyi bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca çocukluğundaki destan bilgisinden faydalanarak kaleme aldığı 36 bin mısralık *Culuruyar Nurgun Bootur* "Engel Tanımaz Nurgun Bootur" adlı 9

kısımlık kahramanlık destanı bugün Sahaların gururu sayılmaktadır. Uzun yıllar anılması yasak olan yazarın külliyatı 1958-1969 yıllarında Sahaca olarak 7 cilt halinde basılmıştır.

P. A. Oyunski ile başlayan Saha Sovyet Edebiyatı 1920'li yıllarda P. N. Çernix-Yakutskiy, Aleksey Andreyeviç İvanov-Künde, Arxip Gergieviç Kudrin-Abağınıskay, Nikolay Egoroviç Mordinov-Amma Açıgıyı, Stepan Afanaseviç Savvin -Kün Ciribine, Gerasim Dimitrieviç Byastinov, Mixail Nikolaeviç Timofeev-Tereşkin gibi yazarlar tarafından temsil edilmiştir. 1930'lu yılların yazarlarının eserleri daha ideolojik, sanat açısından zayıftır. Bu döneme damgasını vuran yazarlar Semyon Stepanoviç Yakovlev-Erilik Eristiin ve Stepan Pavloviç Efromov'dur. II. Dünya Savaşı sırasında P. Yakovleviç-Tulaahınan, V. A. Protodyakov-V. Kulantay ve D. S. Fedorov-Taas gibi yazarlar ön plana çıkmıştır. Savaş sonrasında S. R.

Kulaçikov-Elleyada, D. K. Sivtsev Suorun Omollon, B. Xabırıs ve İ. Ertyukov önemli eserler vermişlerdir.

Kaynaklar:

Fatih Kirişçioğlu, Saha (Yakut) Türkleri Edebiyatı. Türk Dünyası El Kitabı, IV. Cilt, Edebiyat, Ankara 1998, s.501-512.

Fatih Kirişçioğlu, Saha (Yakut) Türkleri Edebiyatı. Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, 9. Cilt,2007, s.814-824.

Yuriy Vasilyev, Saha Türkleri, Yakutsk, 1997.